

Jacek Pielas

Inwentarze pośmiertne ruchomości szlachty sandomierskiej z XVII–XVIII wieku — perspektywy i problemy metodologiczne przygotowywanej edycji źródłowej

Zapoczątkowane w połowie lat pięćdziesiątych XX w. badania historyczne¹, których podstawę stanowiły inwentarze rzeczy ruchomych (*inventaria rerum mobilium, registra rerum mobilium*), a więc źródła sprowadzające się do „listy przedmiotów [czy szerzej, różnego rodzaju ruchomości — J.P.] pozostałych po zmarłych”², zaowocowały w polskiej historiografii szeregiem opracowań³. Badania te odnosiły się do wszystkich stanów społecznych dawnej Rzeczypospolitej⁴ i do różnorodnych zagadnień. W odniesieniu do szlachty korzystano z inwentarzy mobiliów do badań m.in. nad materialnymi podstawami życia stanu uprzywilejowanego, „szlacheckim światem rzeczy” i recepcją nowinek w tej dziedzinie, kompozycją biedy i bogactwa, szlachecką konsumpcją, formami rywalizacji społecznej i budowaniem stanowej tożsamości, konfliktami na tle majątkowym w kręgu szlacheckich rodzin, podziałami dóbr ruchomych w kontekście szlacheckich spadkobrań, także indywidualnymi zainteresowaniami szlachty i jej mentalnością⁵.

Jak wiadomo, inwentarze ruchomości należą do źródeł masowych, których popularność w dobie staropolskiej przypada na wieki XVII i XVIII. Były one sporządzane najpowszechniej⁶

¹ A. Wyczański, *Szlacheckie inwentarze pośmiertne z XVI w. jako źródło do dziejów kultury materialnej w Polsce*, „Kw.HKM”, R. II, 1954, nr 4, s. 691–699.

² A. Pośpiech, *Pulapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, Warszawa 1992, s. 7.

³ Przegląd badań, w tym historiografii zachodnioeuropejskiej, zawierają przede wszystkim: A. Pośpiech, op. cit.; J. Dumanowski, *Badania nad nowożytną konsumpcją w historiografii brytyjskiej i francuskiej*, „Klio”, t. I, 2001, s. 40–56; D. Główna, A. Klonder, *Inwentarze mienia w badaniach kultury Europy od średniowiecza po nowożytność*, „Kw.HKM”, R. LI, 2003, nr 2, s. 157–176; D. Główna, *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2004; R.E. Mohrmann, *Pośmiertne inwentarze mienia — krytyka źródła, problemy badawcze*, „Kw.HKM”, R. LIII, 2005, nr 2, s. 137–146; J. Dumanowski, *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń 2006; B. Popiołek, *Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII wieku*, Kraków 2009; K. Justyniarska-Chojak, *Testamenty i inwentarze pośmiertne z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI–XVIII wiek)*, Kielce 2010.

⁴ Dla mieszczaństwa i duchowieństwa zob. ostatnio m.in.: A. Klonder, *Wszystka spuścizna w Bogu spoczywającego. Majątek ruchomy zwykłych mieszkańców Elbląga i Gdańska w XVII wieku*, Warszawa 2000; D. Główna, op. cit.; A. Głowacka-Penczyńska, *Kobieta w małych miastach Wielkopolski w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa 2010; K. Justyniarska-Chojak, op. cit.

⁵ Podstawowa literatura (do 2013 r.) zebrana została w innym miejscu, co zwalnia z ponownego jej przywoływania, zob. J. Pielas, *Podziały majątkowe szlachty koronnej w XVII wieku*, Kielce 2013, s. 104–106.

⁶ Niejednokrotnie wszakże inwentarze ruchomości spisywane były za życia szlachcica przez niego samego. Tak np. Sebastian Czapski, podstarości i sędzia grodzki chęciński (1667–1669), sam sporządził rejestr swych ruchomości w dniu 3 VIII 1669 r., po wcześniejszym (1 VI 1669 r.) spisaniu testamentu, Archiwum Narodowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Castrensia Cracoviensia Relationes, t. 97A, s. 365–368.

po śmierci spadkodawcy, stąd też nazywa się je często inwentarzami pośmiertnymi. Zasadniczą ich rolą było udokumentowanie, na potrzeby spadkobierców, stanu posiadania ruchomości zmarłego, co w założeniu zapobiec miało komplikacjom przy podziale majątku między sukcesorami. Inwentarze *rerum mobilium* obejmowały całość dóbr ruchomych zmarłego lub też ich część (rejestry cząstkowe). Takimi rejestrami cząstkowymi były m.in. oszacowania mobiliów (taksy), dokonywane z reguły na zamówienie sukcesorów przez odpowiednich specjalistów-rzeczoznawców i dotyczące przede wszystkim najcenniejszych rzeczy, tzn. biżuterii, sreber, drogich szat, broni, rynsztunku wojennego. Po sporządzeniu spisów mienia uwiarygodniano je wpisem do odpowiednich ksiąg (w przypadku szlachty zazwyczaj ksiąg grodzkich) oraz powszechnie od połowy XVIII w. przysięgą autora spisu na jego rzetelność i kompletność⁷.

Wspomniane wyżej szerokie spektrum możliwości badawczych czyni inwentarze ruchomości niezwykle wartościowym źródłem dla poznania różnych aspektów rzeczywistości Rzeczypospolitej w okresie nowożytnym. W tej sytuacji z pewnym zaskoczeniem i jednocześnie żalem należy skonstatować brak w polskiej historiografii poważniejszej edycji szlacheckich inwentarzy ruchomości. Dotychczasowe próby edytorskie obejmowały pojedyncze zabytki źródłowe⁸; ponadto dokumenty tego rodzaju publikowane były niekiedy jako integralna część składowa aktów ostatej woli⁹. W związku z powyższym w 2014 r. podjęta została decyzja o przygotowaniu edycji inwentarzy pośmiertnych szlachty sandomierskiej.

Edycja inwentarzy pośmiertnych ruchomości szlachty sandomierskiej z XVII–XVIII w. stanowić będzie kolejną publikację źródeł staropolskich w ramach zapoczątkowanej w 2009 r. serii wydawniczej Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, ukazującej się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. W serii tej sukcesywnie publikowane są źródła do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w dobie nowożytnej. Główną zasadą, którą przyjęto przy wydaniu pierwszego tomu, wynikającą przede wszystkim z rozproszenia materiałów źródłowych do dziejów szlachty tego terenu, jest podawanie do druku w kolejnych tomach określonych rodzajów źródeł¹⁰. W związku z tym założeniem pierwsza część wydawnictwa zawiera edycję zachowanych rejestrów z popisów i okazowań szlachty sandomierskiej z XVII w., tom drugi, część pierwsza — wybór trzydziestu ośmiu inwentarzy szlacheckich dóbr ziemskich z lat 1622–1763,

⁷ Por. przyp. 1–6.

⁸ Zob. S. Achremczyk, *Inwentarz ruchomości pozostałych po śmierci biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, R. XXX, 1986, nr 3–4, s. 147–165; P.M. Dziembowski, *Inwentarz pośmiertny Baltazara Dziembowskiego z 1671 roku*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, t. XIII, 2001, s. 129–132; J. Pielas, *Majątek ziemski i ruchomy zamożnej szlachcianki w końcu XVI wieku. Przyczynek do dziejów wygasłej linii Tarłów herbu Topór, Między Wisłą a Pilicą*. Studia i materiały historyczne, t. V, red. U. Oettingen, Kielce 2004, s. 313–315; *Inwentarz mienia po Stanisławie Koźuchowskim, sędzi grodzkim wieluńskim, z 1768 roku*, wyd. W. Kaczorowski, Z. Szczerbik, „Rocznik Wieluński”, t. IV, 2004, s. 217–239; M. Przegiętka, *Przedmioty niezwykle i typowe w osiemnastowiecznych spisach „mobiliów”: inwentarz ruchomości podkomorzego wschowskiego Ignacego Nieżyehowskiego*, „Historia i Polityka”, t. VI, 2007, s. 9–24; S. Krakowski, *Dwóch przedstawicieli zamożnej szlachty wielkopolskiej z drugiej połowy XVIII wieku w świetle inwentarzy i relacji pamiętnikarskiej (Leon Raczyński, Józef Radoliński)*, „Kw.HKM”, R. LV, 2007, nr 2, s. 177–187; E. Danowicz, *O rzeczach doczesnych ks. kanonika: inwentarz pośmiertny Michała hrabiego Ankwicza z 1786 r.*, „Nasza Przeszłość”, t. CX, 2008, s. 107–128; T. Trzeciakowski, *Żyd, neofita, szlachcic. Inwentarz ruchomości Ludwika Zwolińskiego z 1786 r.*, „Kw.HKM”, R. LVIII, 2010, nr 3–4, s. 387–393.

⁹ M.in. *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1631–1655*, wyd. P. Klint, Poznań–Wrocław 2008, nr 42, s. 96–97, nr 53, s. 114–117, nr 66, s. 137.

¹⁰ *Rejestry pospolitego ruszenia szlachty sandomierskiej z XVII wieku*, wstęp i oprac. J. Pielas, Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 1, Kielce 2009, zvl. s. XVIII–XIX.

zaś znajdująca się obecnie w druku część druga — trzydzieści inwentarzy nieruchomości z lat 1635–1789¹¹. W 2014 r. ukazał się trzeci tom serii, w którym opublikowano 30 aktów *divisionis bonorum terrestrium* szlachty sandomierskiej z XVII stulecia¹².

Jednym z zasadniczych problemów, pojawiających się przy okazji poprzednich oraz planowanej edycji inwentarzy pośmiertnych ruchomości, jest stan zachowania bazy źródłowej. Jak już wielokrotnie podkreślano, w zakresie źródeł odnoszących się do szeroko rozumianego okresu staropolskiego województwo sandomierskie poniosło ogromne straty. W wyniku wojen i zniszczeń bezpowrotnie utracono wiele zespołów źródeł do dziejów szlachty tego województwa, w tym podstawowe dla badań nad funkcjonowaniem stanu uprzywilejowanego księgi sądów szlacheckich. Straty te objęły ponad 3000 ksiąg i fascykułów, tj. niemal wszystkie z tego obszaru, z wyjątkiem zachowanych w niedużej liczbie ksiąg ziemskich i grodzkich pilźnieńskich¹³. W połączeniu z utratą ksiąg Trybunału Koronnego i zniszczeniem szeregu archiwów podworskich należy mówić o słabym stanie zachowania bazy źródłowej do dziejów szlachty sandomierskiej, zwłaszcza że w poprzednich dwu stuleciach niezwykle rzadko dokonywano wypisów z istniejących jeszcze wówczas ksiąg grodzkich i ziemskich¹⁴. Z sytuacją taką mamy do czynienia nie tylko w przypadku Sandomierszczyzny — zespoły ksiąg sądów szlacheckich nie zachowały się m.in. dla powiatów piotrkowskiego i radomszczańskie, należących do województwa sieradzkiego¹⁵, wielu ziem wchodzących w skład Mazowsza oraz dla dwu województw Prus Królewskich — chełmińskiego i pomorskiego¹⁶.

Brak podstawowych zespołów źródłowych, w których szlachta sandomierska podawała do oblaty inwentarze pośmiertne ruchomości, implikował sięgnięcie do identycznych zespołów województw sąsiednich — lubelskiego i krakowskiego, także archiwów podworskich i ich fragmentów zachowanych w różnych archiwach i bibliotekach. Tak szeroko zakrojona kwerenda systematycznie przynosi kolejne zabytki źródłowe. Bezsprzecznie bowiem jak najszerszy zasięg poszukiwań przy edycjach źródłowych podejmowanych w sytuacji braku podstawowych zespołów archiwalnych należy uznać za działanie absolutnie konieczne¹⁷.

W nawiązaniu do często przyjmowanego przez wydawców schematu edycji źródłowych: „grupa społeczna — terytorium — czas — źródła”, pojawia się pytanie o kryteria kwalifikacji poszczególnych osób, do których odnoszą się dokumenty źródłowe (w tym przypadku inwentarze pośmiertne mobiliów), do szlachty określonej prowincji, województwa, ziemi (tu województwa sandomierskiego). Za najbardziej adekwatny element identyfikacyjny wypada przyjąć

¹¹ *Inwentarze dóbr ziemskich z XVII–XVIII wieku (cz. 1)*, wstęp i oprac. J. Pielas, Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 2, cz. 1, Kielce 2013; *Inwentarze dóbr ziemskich z XVII–XVIII wieku (cz. 2)*, wstęp i oprac. K. Justyniarska-Chojak, J. Pielas, Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 2, cz. 2, Kielce 2014 (w druku).

¹² *Akty podziałów dóbr ziemskich szlachty sandomierskiej z XVII wieku*, wstęp i oprac. J. Pielas, Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 3, Kielce 2014.

¹³ *Katalog Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie*, wyd. S. Kutrzeba, Teka Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej, t. III, Kraków 1909, s. 95–96, 228–232.

¹⁴ Zob. szerzej na temat strat źródłowych w odniesieniu do dziejów szlachty województwa sandomierskiego — *Cui contingit nasci, restat mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Warszawa 2005, s. 11; Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 1, s. XV–XVII.

¹⁵ *Urzednicy województw łączycykiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 13.

¹⁶ *Urzednicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 37.

¹⁷ *Edycje źródeł staropolskich w sytuacji braku podstawowych zespołów archiwalnych (Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, oprac. i wyd. J. Kowalkowski, W. Nowosad, Warszawa 2013), „Klio”, t. XXIX, 2014, nr 2, s. 192–193.

posiadanie majątku ziemskiego w określonych granicach administracyjnych, pozwalający zaliczyć szlachcica do grona miejscowych terrigenów, i to nawet w sytuacji, gdy znacząca część jego działalności publicznej związana była z innym obszarem kraju. Tego typu identyfikację przyjmowano również przy obejmowaniu pewnych kategorii urzędów (zasada osiadłości). Niemalże trudności pojawiały się niejednokrotnie w stosowaniu tego kryterium już w następnym pokoleniu. W wyniku podziału ojcowizny, zwłaszcza wśród wyższych warstw szlacheckich, mamy bowiem często do czynienia ze zjawiskiem obejmowania przez synów działów majątkowych w różnych ziemiach Rzeczypospolitej¹⁸. Nielatwą do rozstrzygnięcia kwestią staje się również określenie przynależności osób, które po opuszczeniu macierzystej ziemi (powiatu) zakupiły dobra dziedziczne w innych częściach państwa, a także tych, które po wstąpieniu w związek małżeński (odnosi się to przede wszystkim do kobiet) przenieśli się do majątku małżonka¹⁹.

Przygotowywane wydawnictwo, w nawiązaniu do poprzednich edycji źródłowych w tej serii, zawierać będzie 35–40 dokumentów (kwerenda nie została jeszcze zamknięta). Liczba podawanych do druku inwentarzy *rerum mobilium* szlachty sandomierskiej stanowi przede wszystkim następstwo szczupłości źródeł, w pewnej mierze również ograniczeń stawianych przez wydawnictwo uniwersyteckie. Oczywiście seria wydawnicza umożliwi kontynuowanie poszczególnych tomów w odrębnych częściach, zatem niewykluczone wydają się — w miarę odnajdowania następnych dokumentów — edycje kolejnych zbiorów inwentarzy mobilii szlacheckich z tego terenu.

W zapowiadanej publikacji znajdują się inwentarze ruchomości osób wywodzących się ze wszystkich warstw stanu uprzywilejowanego: szlacheckich, urodzonych, wielmożnych, szlachcianek i szlachciców (z przewagą jednak dokumentów odnoszących się do mężczyzn), szlachty urzędniczej i nieutytułowanej. Czy publikowane dokumenty obejmą szlachtę wszystkich powiatów województwa sandomierskiego (w ten sposób np. dokonano wyboru dokumentów podziałów dóbr ziemskich z XVII w. oraz inwentarzy dóbr ziemskich) — o tym zadecyduje ostateczny wynik kwerendy. Jeśli chodzi o zasób źródłowy, najbardziej obiecującym zespołem jest bez wątpienia bogaty pod względem zawartości zespół ksiąg grodzkich krakowskich relacji, zwłaszcza od drugiej połowy XVII w., w którym to okresie szlachta ze wszystkich rejonów Małopolski (a w zasadzie z terenu całej Rzeczypospolitej) powszechnie dokonywała oblat omawianych dokumentów. Na uwagę zasługują pod tym względem również pozostałości akt Trybunału Koronnego kadencji lubelskiej.

W kolejnych częściach wydawnictwa Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku (w tym przygotowywanej edycji) przyjęty został dla każdego rodzaju dokumentów określony ich układ. W zasadzie współgra on ze schematami proponowanymi przez wydawców testamentów staropolskich w edycjach książkowych. Publikowany dokument poprzedzony jest zatem nagłówkiem z następującymi elementami: numer porządkowy, miejsce i data spisania dokumentu, tytuł dokumentu (dane odnoszące się do zmarłego właściciela ruchomości), podstawa wydania i jej adres źródłowy, data oblaty lub ingroskacji do ksiąg, osoba dokonująca wyżej wymienionej czynności.

Inwentarze pośmiertne majątku ruchomego, podobnie jak testamenty, starano się spisywać według pewnego porządku, z zastosowaniem charakterystycznych formuł. Zazwyczaj dokument rozpoczynał się tytułem, najczęściej w języku polskim, zawierającym najistotniejsze informacje na temat autora spisu mobilii oraz ich właściciela (imię i nazwisko autora rejestru, jego więzy genealogiczne ze zmarłym, imię i nazwisko właściciela ruchomości wraz z zaznaczeniem

¹⁸ Zob. szerzej: J. Pielas, *Podziały majątkowe...*, zwł. s. 172–180.

¹⁹ *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, oprac. i wyd. J. Kowalkowski, W. Nowosad, Warszawa 2013, s. 19.

jego pozycji społecznej za pomocą predykatu, urzędów i godności, niekiedy nazwy posiadanych przez niego dóbr ziemskich). Niejednokrotnie autor spisu podawał również datę i miejsce śmierci spadkodawcy, natomiast w większości przypadków datę i miejsce sporządzenia inwentarza ruchomości. W związku z powyższym pojawia się problem kształtu edytowanego źródła. W moim przekonaniu edycje inwentarzy *rerum mobilium* powinny uwzględniać powyższe formuły w opublikowanych dokumentach.

W pierwszej kolejności należy za pomocą akapitu wyodrębnić w tekście drukowanym tytuł dokumentu, który — pomimo podania wyżej nagłówka — oddany będzie w całości jako integralna część publikowanego źródła. Dotychczasowe badania z wykorzystaniem inwentarzy dóbr ruchomych wyraźnie wskazują, że spisujący rejestr ruchomości starali się zwykle grupować poszczególne mobilia. Grupy te w spisywanym inwentarzu wydzielano i nadawano im odrębne nazwy (np. „Klejnoty, złoto i srebro takowe”, „Cyna i miedź, te się zostały”). Niejednokrotnie zresztą wyróżniano te nazwy za pomocą większych liter lub podkreślenia. W przygotowywanej edycji inwentarzy *rerum mobilium* grupy ruchomości wyróżnione zostaną za pomocą akapitu w celu uczynienia publikowanego tekstu, a co za tym idzie ułatwienia czytelnikowi szybkiego zorientowania się w zespołach mobiliów posiadanych za życia przez zmarłego. Podobny zabieg zostanie zastosowany w przypadku pojawiających się w inwentarzach zapewnień o rzetelności sporządzonego rejestru w rodzaju: „Który to rejestr, jakom wiernie i sprawiedliwie spisała i niczem nie zataiła, sumieniem dobrym zeznaję i ręką go moją własną podpisuję”²⁰ oraz oczywiście przy formule końcowej, zawierającej zazwyczaj datę i miejsce spisania dokumentu, podpis jego autora, niekiedy także uproszonych świadków²¹.

Jeśli chodzi o zasady edycji w odniesieniu do tekstu dokumentu, w omawianej serii wydawniczej stosowana jest najpowszechniej używana instrukcja wydawnicza dla źródeł od XVI do połowy XIX wieku pod redakcją Kazimierza Lepszego, opracowana w 1953 r.²² W odniesieniu do niej nasuwa się refleksja, iż kolejni wydawcy tekstów staropolskich, w tym piszący te słowa, chociaż powołują się na jej wskazania, jednakże czynią od nich mniejsze lub większe odstępstwa, różnie je zresztą uzasadniając. Odstępstwa te polegają przede wszystkim na rezygnacji z zalecanej przez instrukcję pełnej modernizacji pisowni większości wyrazów staropolskich, z formy typu „konstytucyja”, „prowincyjej” czy też modernizowania nazwisk i nazw miejscowych. W związku z powyższym warto zadać pytanie o przydatność wspomnianej instrukcji wydawniczej dla edycji różnego rodzaju źródeł z okresu XVI–XVIII w.

W planowanej edycji przyjęto m.in., że fragmenty tekstu i wyrazy w języku łacińskim (oddane w prawidłowej formie) zaznaczone zostaną kursywą, rozwiązane daty oraz uzupełnienia tekstu od wydawcy podane będą w nawiasach kwadratowych, w przypadku wyrazów nieczytelnych i o niepewnym odczycie, także wyrazów nadpisanych lub skreślonych w źródle, zastosowane zostaną odsyłacze do przypisów tekstowych, przyjęte zostaną współczesne zasady interpunkcji, liczebniki podane będą cyfrą arabską (jeśli nie utrudnia to właściwego odczytania tekstu). Nazwy miejscowe oraz nazwiska, także podpisy pod dokumentami, nie będą podlegać modernizacji.

²⁰ Inwentarz rzeczy ruchomych Jana Topora Hynka, łowczego nadwornego koronnego, z 18 II 1697 r., przygotowywany do edycji źródłowej.

²¹ O formularzu inwentarzy ruchomości zob. A. Pośpiech, op. cit., s. 77–90; J. Dumanowski, *Świat rzeczy...*; J. Pielas, *Podziały majątkowe...*, s. 108–110.

²² *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

Na podstawie informacji zawartych w inwentarzach, źródeł rękopiśmiennych i drukowanych oraz literatury genealogicznej, w tym tzw. herbarzy, starano się w przypisach zidentyfikować osoby ze stanu szlacheckiego występujące w źródłach. Szczególną uwagę poświęcono właścicielowi spisanych mobiliów, podając przynajmniej podstawowe informacje na jego temat (herb, pełnione urzędy i godności, więzy genealogiczne, majątek nieruchomy), co pozwala na precyzyjniejsze usytuowanie danej postaci w hierarchii stanu uprzywilejowanego, środowisku rodzinnym i towarzyskim, a tym samym znacznie ułatwia analizę publikowanego źródła. W przypisach zidentyfikowane zostanie również położenie wymienionych w źródłach miejscowości z określeniem ich przynależności wojewódzkiej (ziemskiej) i powiatowej (powtórzone raz jeszcze w indeksie geograficznym), dokonana będzie identyfikacja klasztorów i podane wezwania kościołów. Potrzebna jest też identyfikacja miejscowości na podstawie granic administracyjnych w okresie staropolskim, nie zaś według współczesnych podziałów administracyjnych. Badaczom korzystającym z wydawnictw źródłowych z pewnością ułatwia to analizę dokumentów, w stosunku do których nie trzeba szukać aktualnej mapy danego obszaru, dziś zresztą przynależącego do różnych województw. Na przykład dawne województwo sandomierskie to dziś województwa świętokrzyskie, mazowieckie, łódzkie, małopolskie, lubelskie i podkarpackie. Ponadto współcześnie zmiany granic administracyjnych zachodzą dość często i dla przyszłych pokoleń nie zawsze mogą one być czytelne²³.

W odniesieniu do osób i miejscowości pojawiających się w dokumentach źródłowych niejednokrotnie mamy do czynienia z niemożnością jednoznacznej identyfikacji. Czy w takim przypadku zamieszczać przypis w rodzaju: „Wsie niezidentyfikowane na podstawie zgromadzonych materiałów źródłowych”, czy też nie? Wydaje się, że jednak warto podać taką informację w przypisie — wskazuje ona bowiem na to, że opracowujący tekst nie odnalazł stosownych archiwaliów, jednocześnie jest jasnym komunikatem, że nie doszło do zwykłego przeoczenia wydawcy.

Na temat stosowania przypisów tekstowych wypowiedziano się wyżej. W celu uniknięcia nadmiernego obciążenia tymi przypisami publikowanych dokumentów, pominięto zaznaczanie za ich pomocą ewidentnych drobnych błędów gramatycznych (np. „inwentarza spisane go” — „inwentarza spisanych”) i tzw. literówek, pozostawionych przez sporządzających (lub zwłaszcza kopiujących) inwentarze ruchomości.

Szereg współczesnych wydawnictw źródłowych opatrzonych jest tłumaczeniami fragmentów lub całych dokumentów spisanych w innym języku, przede wszystkim po łacinie²⁴. Niewątpliwie tego rodzaju zabieg pozwala na uprzywilejowanie źródeł szerszemu gronu czytelników (uczniom szkół ponadgimnazjalnych, studentom, historykom-amatorom, historykom-regionalistom). Wymaga to oczywiście dodatkowych działań, konsultacji filologicznych oraz środków finansowych. W przypadku edycji szlacheckich inwentarzy *rerum mobilium*, w których jednak dla XVII–XVIII w. z rzadka występują znaczniejsze fragmenty zapisane w języku łacińskim, wydaje się, że nie ma potrzeby wykonywania tłumaczeń.

Z pewnością natomiast w tego rodzaju edycji należy — obok zwyczajowych indeksów osobowego i nazw geograficznych — zamieścić indeks rzeczowy. Wydaje się przy tym, że rozwijanie go w słownik mobiliów nie jest konieczne, wobec znacznej już liczby prac

²³ Zob. np. wydawnictwa inwentarzy dóbr ziemskich województwa krakowskiego i powiatu kaliskiego, gdzie podano współczesną czasom edycji przynależność administracyjną miejscowości. *Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego 1576–1700. Wybór z ksiąg relacyj grodu krakowskiego*, oprac. A. Kamiński, A. Kiełbicka, S. Pańków, Warszawa 1956; *Inwentarze dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego*, t. I–II, wyd. W. Rusiński, Wrocław 1955–1959.

²⁴ Zob. m.in. *Cui contingit nasci...; Testamenty szlachty krakowskiej XVII–XVIII wieku. Wybór tekstów źródłowych z lat 1650–1799*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997.

omawiających szlachecki „świat rzeczy” w okresie wczesnonowożytnym, w tym słownikowych²⁵.

Adres Autora:

dr hab. Jacek Pielas

Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego

ul. Żeromskiego 5

25-369 Kielce

jpielas@ujk.edu.pl

PROBATE INVENTORIES OF THE NOBILITY FROM THE SANDOMIERZ REGION
IN THE 17TH–18TH C. — THE PERSPECTIVES AND METHODOLOGICAL
PROBLEMS OF EDITING

The article concerns the project of editing a collection of seventeenth- and eighteenth-century probate inventories of the nobility from the Sandomierz region, which is going to be another volume in the series of publications “Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku” [Sources and materials on the history of Sandomierz nobility in the 16th–18th c.], initiated in 2009 by Jan Kochanowski University Press (Kielce). The series consists of successive editions of various types of sources concerning the nobility of the Sandomierz region in the early-modern period. Since probate inventories can be the basis for investigating a wide spectrum of topics, their edition will be particularly relevant to studying varied aspects of the everyday life in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the early-modern period.

Previous editions of sources include some probate inventories, which were sometimes published as integral parts of last wills. As many sources concerning the Sandomierz region in the Old-Polish era (for example records of nobility courts) have been destroyed, the editors have made every effort to survey an extended source basis, including municipal records from the neighbouring regions and documents from private archives. The publication that is being worked on will include 35–40 probate inventories and when further documents are found they will be published in its subsequent volumes. It will provide samples of probate inventories of various groups of the privileged class, men and women, and gentry officials.

Since probate inventories, like testaments, were written down according to certain formulas, the article stresses that it is necessary to preserve these formulas in the publication. The volume will follow the widely-applied 1953 instruction for editing sources from the 16th – mid-19th c. (ed. by Kazimierz Lepszy), with some modifications.

Translated by
Izabela Szymańska

---

²⁵ M.in. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX wieku*, Warszawa 1999.

